

**TEXNIK TERMINOLOGIYADA TERMIN MADANIYATI VA ILMIY
MULOQOT SIFATI****Xashimova Xurshida Djuraxanovna,***University of Business and Science**Til va adabiyot ta'limi kafedrası dotsenti, PhD*xurshidaxonxashimova@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-6633-6389

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnik terminologiyada termin madaniyati masalasi va uning ilmiy muloqot sifati bilan uzviy bog'liqligi ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Termin madaniyati terminlarning aniqligi, bir ma'noliligi, normativligi va tizimli qo'llanishi bilan belgilanadigan muhim lingvistik hodisa sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda termin madaniyatining buzilishi texnik matnlar, ilmiy hujjatlar va ta'lim jarayonida ilmiy muloqot samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: termin madaniyati, texnik terminologiya, ilmiy muloqot, normativlik, termin tanlash.

Аннотация. В статье анализируется проблема терминологической культуры в технической терминологии и ее влияние на качество научной коммуникации. Терминологическая культура рассматривается как лингвистическое явление, определяемое точностью, однозначностью, нормативностью и системностью употребления терминов. Обосновывается, что нарушение терминологической культуры снижает эффективность научного общения в технических текстах, документации и образовательной сфере.

Ключевые слова: терминологическая культура, техническая терминология, научная коммуникация, нормативность, отбор терминов.

Abstract. This article examines the issue of terminological culture in technical terminology and its impact on the quality of scientific communication. Terminological culture is interpreted as a linguistic phenomenon determined by precision, unambiguity, normativity, and systematic usage of terms. The study demonstrates that violations of terminological culture reduce the effectiveness of scientific communication in technical texts, official documents, and education.

Keywords: terminological culture, technical terminology, scientific communication, normativity, term selection.

Kirish. Zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti sharoitida ilmiy muloqotning sifati bevosita terminologik aniqlik va izchillik bilan belgilanadi. Texnik terminologiya ilmiy-texnik bilimlarni kodlash, uzatish va tizimlashtirishning asosiy vositasi bo'lib, uning samarali faoliyati terminlarning to'g'ri tanlanishi va me'yoriy qo'llanishiga bog'liq. Shu nuqtayi nazardan termin madaniyati masalasi texnik terminologiyada alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Termin madaniyati terminlardan ongli, mas'uliyatli va normativ asosda foydalanishni anglatib, u ilmiy nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Terminlarning tasodifiy, noto'g'ri yoki izchil bo'lmagan holda qo'llanishi ilmiy muloqotda tushunmovchiliklar, semantik noaniqliklar va hatto texnik xatoliklarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, texnik hujjatlar, standartlar va o'quv adabiyotlarida termin madaniyatining buzilishi ilmiy axborotning noto'g'ri talqin qilinishiga sabab bo'ladi.

Shu bois mazkur maqolada texnik terminologiyada termin madaniyatining mohiyati, uning ilmiy muloqot sifati bilan bog'liqligi hamda termin madaniyatini ta'minlashning asosiy omillari ilmiy jihatdan yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Termin madaniyati tushunchasi terminologiya nazariyasida terminlardan me'yoriy, izchil va maqsadga muvofiq foydalanish tamoyillarini ifodalaydi. D. S.Lotte terminologiyaning asosiy vazifasi ilmiy-texnik tushunchalarni aniq va bir ma'noli ifodalashdan iborat ekanini ta'kidlab, termin madaniyatining buzilishini terminologiyaning eng jiddiy kamchiliklaridan biri sifatida baholaydi [1].

Termin madaniyati termin tanlash, ularni normativ manbalarda mustahkamlash va amaliyotda izchil qo'llash jarayonlarini qamrab oladi. Agar termin tushuncha bilan to'liq mos kelmasa yoki bir tushuncha bir nechta termin orqali ifodalansa, termin madaniyati buziladi va ilmiy muloqot samaradorligi pasayadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda terminologiya nazariyasi va ilmiy nutq madaniyati bo'yicha ilmiy manbalarni tahlil qilish asosida nazariy tahlil va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, texnik terminlarning qo'llanishini aniqlash maqsadida ilmiy matnlar, texnik hujjatlar va o'quv adabiyotlari lingvistik hamda terminologik jihatdan tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida texnik terminologiyada termin madaniyatining ilmiy muloqot sifati bilan bog'liqligi umumlashtirilib, tegishli xulosalar chiqarildi.

Tahlillar va natijalar. Texnik terminologiyada termin madaniyatining buzilishi bir martalik yoki tasodifiy hodisa emas, balki terminologik tizimni shakllantirish va boshqarishdagi muayyan kamchiliklar bilan bog'liq bo'lgan tizimli muammo sifatida namoyon bo'ladi. Termin madaniyatining buzilishi, avvalo, terminlarning ilmiy aniqligi, bir ma'noliligi va normativ barqarorligiga putur yetkazib, ilmiy muloqotning samaradorligini pasaytiradi. Amaliy va nazariy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, mazkur buzilishlar bir necha asosiy shakllarda ifodalanadi.

Ko'p variantlilik va sinonimiya termin madaniyatining eng keng tarqalgan buzilish shakllaridan biri hisoblanadi. Bu holat bir xil ilmiy-texnik tushunchaning bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq termin shakllari orqali ifodalanishida namoyon bo'ladi. Texnik terminologiya uchun bunday holat nomaqbul sanaladi, chunki terminologiyaning asosiy vazifasi tushunchani aniq va bir ma'noli ifodalashdan iboratdir. Ko'p variantlilik ko'pincha xorijiy terminning asl shakli, uning transliteratsiya qilingan ko'rinishi va milliy til imkoniyatlari asosida yaratilgan muqobilning parallel qo'llanishi natijasida yuzaga keladi. Natijada terminologik tanlovda yagona mezon shakllanmaydi va terminlar tizimida izchillik buziladi.

Normativlikning yetishmasligi termin madaniyatining buzilishida muhim omil hisoblanadi. Terminlarning rasmiy standartlar, terminologik lug'atlar yoki normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlanmasdan turib ilmiy va texnik matnlarda faol

qo'llanilishi terminologik beqarorlikni kuchaytiradi. Bunday sharoitda terminlarning qaysi shakli me'yoriy, qaysi biri muqobil yoki vaqtinchalik ekanini aniqlash qiyinlashadi.

Tushuntiruvchi birliklarning termin sifatida qo'llanilishi termin madaniyatining buzilishiga olib keluvchi yana bir muhim holatdir. Texnik terminologiyada ba'zan aniq termin o'rnida izohiy iboralar yoki tavsiflovchi so'z birikmalari termin maqomida ishlatiladi. Bunday birliklar tushunchaning mohiyatini vaqtincha tushuntirishi mumkin, biroq ular termin sifatida qat'iylik va ixchamlik xususiyatiga ega emas. Natijada termin va izoh o'rtasidagi chegaralar buzilib, terminologik tizimda noaniqlik yuzaga keladi.

Tarjima nomuvofiqlilari termin madaniyatining buzilishida muhim rol o'ynaydi. Xorijiy texnik terminlarning milliy tilga ko'chirilishida ularning tashqi shakliga yoki so'zma-so'z tarjimasiga tayanish, tushuncha darajasida chuqur tahlil qilinmaslik termin va tushuncha o'rtasidagi moslikni zaiflashtiradi. Bunday holat terminologik tizimda izchillikning buzilishiga va ilmiy muloqotda semantik noaniqliklarning kuchayishiga olib keladi. Shunday qilib, texnik terminologiyada termin madaniyatining buzilishi ko'p variantlilik, normativlikning sustligi, tushuntiruvchi birliklarning terminlashuvi hamda tarjima nomuvofiqlilari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning barchasi ilmiy muloqot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Lotte fikricha, terminologiyada sinonimiya ilmiy aniqlikka zid bo'lib, termin madaniyatining buzilishiga olib keladi [1]. Shuningdek, V. M. Leychik termin madaniyatini terminologik tizimning barqarorligi bilan bog'laydi va terminlarning normativ tanlovdan o'tishini muhim shart sifatida ko'rsatadi [2].

Ilmiy muloqot sifati, avvalo, terminlarning aniqligi, bir ma'noliligi va izchil qo'llanilishi bilan belgilanadi. Texnik fanlar sohasida terminlar nafaqat nomlash vositasi, balki ilmiy-texnik bilimlarni kodlash, uzatish va qayta ishlashning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Shu bois termin madaniyatining darajasi ilmiy muloqotning samaradorligi va aniqligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Termin madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi tushunchalararo chegaralarning xiralashuviga ham olib keladi. Agar termin aniq chegaralangan tushunchani ifodalama yoki bir tushuncha bir nechta terminlar orqali berilsa, ilmiy tizimda tushunchalarning iyerarxik va mantiqiy aloqalari buziladi. Bu holat texnik bilimlarning tizimli shakllanishiga to'sqinlik qilib, ilmiy tafakkurning fragmentarlashuviga sabab bo'ladi. Natijada ilmiy muloqotda qat'iylik va mantiqiy izchillik zaiflashadi.

Ilmiy muloqot sifatiga termin madaniyatining ta'siri, ayniqsa, fanlararo va xalqaro muloqotda yaqqol namoyon bo'ladi. Turli fan vakillari yoki turli tillarda ish yurituvchi mutaxassislar o'rtasida terminologik nomuvofiqliklar mavjud bo'lsa, ilmiy axborotning mazmuni to'liq yetib bormaydi yoki noto'g'ri talqin qilinadi. Bunday holat ilmiy hamkorlik samaradorligini pasaytirib, texnik qarorlar qabul qilishda xatoliklarga olib kelishi mumkin.

Ta'lim jarayonida ham termin madaniyatining pastligi ilmiy muloqot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quv adabiyotlarida bir tushunchaning turli terminlar bilan ifodalanishi talabalarda tushunchaviy tafakkurning izchil shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Natijada bilimlar tizimli emas, balki parcha-parcha holatda o'zlashtiriladi. Bu esa keyinchalik ilmiy va amaliy faoliyatda terminlardan noto'g'ri foydalanish xavfini kuchaytiradi.

Shuningdek, termin madaniyatining buzilishi ilmiy matnlarning uslubiy sifati va ishonchliligiga ham ta'sir qiladi. Terminlarning tasodifiy yoki noo'rin qo'llanilishi matnning ilmiyligini pasaytirib, uni tavsifiy yoki publitsistik nutqqa yaqinlashtiradi. Bu holat ilmiy muloqotda muallifning ilmiy mas'uliyatini va tadqiqot natijalarining ishonchliligini shubha ostiga qo'yishi mumkin.

G'. Abdurahmonov terminologik lug'atlar va normativ manbalar termin madaniyatini shakllantirishda muhim vosita ekanini ta'kidlab, terminlarning bir ma'noliligi va ixchamligi ilmiy muloqotning asosiy sharti ekanini ko'rsatadi [3].

Ta'lim jarayonida termin madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi talabalarda fragmentar bilimlar hosil bo'lishiga olib keladi. Bir fan doirasida turli termin shakllarining qo'llanishi tushunchaviy tafakkurning izchil rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Termin madaniyatini ta'minlash omillari. Texnik terminologiyada termin madaniyatini ta'minlash tasodifiy yoki faqat individual mualliflar tashabbusi bilan amalga oshiriladigan jarayon emas, balki aniq ilmiy, metodik va tashkiliy omillarga tayanuvchi tizimli faoliyatdir. Termin madaniyati darajasi terminlarning qanday tanlangani, baholangani, normativlashtirilgani va amaliy muhitda qanday qo'llanilishi bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, termin madaniyatini ta'minlash bir qator asosiy omillar bilan chambarchas bog'liqdir.

Termin-tushuncha mosligi termin madaniyatining markaziy tamoyili hisoblanadi. Texnik terminologiyada ustuvorlik termin shakliga emas, balki u ifodalayotgan ilmiy-texnik tushunchaga berilishi lozim. Termin tushunchaning muhim belgilari va chegaralarini aniq aks ettirmagan taqdirda, u ilmiy muloqotda samarali vosita bo'la olmaydi. Shu bois termin tanlash jarayonida tashqi shaklning qulayligi yoki ommaviy qo'llanishi emas, balki tushunchaviy aniqlik va mantiqiy moslik asosiy mezon sifatida qaralishi zarur. "Bir tushuncha – bir termin" tamoyiliga rioya etilishi termin madaniyatini shakllantirishning ilmiy asosini tashkil etadi.

Normativ manbalarga tayanish termin madaniyatining muhim kafolati hisoblanadi. Texnik terminlarning rasmiy standartlar, terminologik lug'atlar va normativ-huquqiy hujjatlar orqali mustahkamlanishi ularning barqaror va izchil qo'llanishini ta'minlaydi. Normativ manbalarga tayanilmagan holda qo'llanilgan terminlar vaqtinchalik, individual yoki lokal xarakter kasb etib, terminologik tizimda beqarorlikni kuchaytiradi.

Termin tanlashda mutaxassis va tilshunos hamkorligi termin madaniyatini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnik terminlar faqat lingvistik birlik emas, balki muayyan sohaviy bilimlar tizimiga tayanuvchi tushunchalar ifodasidir.

Tarjima jarayonida tushunchaviy tahlil termin madaniyatining muhim omillaridan biridir. Xorijiy texnik terminlarni milliy tilga o'tkazishda ularning tashqi shakliga emas, balki ifodalayotgan tushunchasiga ustuvor e'tibor qaratilishi zarur. So'zma-so'z tarjima yoki mexanik transliteratsiya termin va tushuncha o'rtasidagi nomuvofiqlikni kuchaytiradi hamda terminologik madaniyatni pasaytiradi. Shu bois tarjima jarayonida terminning ilmiy mazmuni, sohaviy konteksti va terminologik tizimdagi o'rni chuqur tahlil qilinishi lozim.

Terminlardan foydalanishda mas'uliyatli yondashuv termin madaniyatining amaliy ifodasi hisoblanadi. Ilmiy xodimlar, muhandislar, o'qituvchilar va tarjimonlar terminlardan foydalanishda ularning normativ maqomi, ma'nosi va qo'llanish doirasini anglab yetishi zarur. Terminlarni tasodifiy, izohiy birliklar yoki umumtil so'zlari bilan almashtirish ilmiy muloqot sifatini pasaytiradi.

I. M. Mo'minov ilmiy terminologiyada tarixiy va zamonaviy qatlamlarni farqlash zarurligini ta'kidlab, termin tanlashda ilmiy an'ana va zamonaviy ehtiyoj uyg'un bo'lishi lozimligini ko'rsatadi [4].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, termin madaniyati texnik terminologiyaning ilmiy va funksional samaradorligini belgilovchi muhim omildir. Termin madaniyatining buzilishi ilmiy muloqot sifatini pasaytirib, texnik axborotning noto'g'ri talqin qilinishiga olib keladi. Tadqiqot natijalari termin madaniyatini ta'minlash texnik terminlarni ilmiy asosda tanlash, me'yorlashtirish va izchil qo'llash bilan bevosita bog'liq ekanini ko'rsatdi.

Texnik terminologiyada termin madaniyatini shakllantirish ilmiy muloqotni takomillashtirish, ta'lim va ishlab chiqarish jarayonlarida aniqlikni ta'minlash hamda milliy ilmiy-texnik tafakkurni rivojlantirish uchun zarur shart hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Лотте Д. С. *Основы построения научно-технической терминологии*. – М.: Изд-во АН СССР, 1961.
2. Лейчик В. М. *Терминоведение: предмет, методы, структура*. – М.: ЛКИ, 2007.
3. Abdurahmonov G'. *O'zbek terminologiyasi masalalari*. – Toshkent: Fan, 1986.
4. Mo'minov I. M. *Ilmiy terminologiya va til madaniyati masalalari*. – Toshkent: Fan, 1974.
5. Mahmudov N. *Til va termin madaniyati*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
6. ISO 704:2009. *Terminology work – Principles and methods*.
7. ISO 1087-1:2019. *Terminology work and terminology science — Vocabulary*.
8. Xashimova. X. *Texnik terminlarning ilmiy-izohli lug'ati / lug'at* / – Namangan: "Sunrise-pro", 2026. – 4-bet.
9. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=zatCspcAAAAJ&sortby=title&citation_for_view=zatCspcAAAAJ:roLk4NBRz8UC
10. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=zatCspcAAAAJ&sortby=title&citation_for_view=zatCspcAAAAJ:qjMakFHDy7sC
11. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=zatCspcAAAAJ&sortby=title&citation_for_view=zatCspcAAAAJ:2osOgNQ5qMEC